

deks; R. N. Frye, "Political History of Iran Under the Sasanians", *ChIr.*, III/1, s. 142, 145, 147, 152, 172; J. H. Kramers, "Merzûbân", *IA*, VII, 787; J. H. Kramers - [M. Morony], "Marz-pân", *El²* (Fr.), VI, 618-619; Dihhudâ, *Lugât-nâ-me*, XXV/A, s. 159-160.

TAHSİN YAZICI

MERZÜBÂNÎ

(المزباني)

Ebü Ubeydillâh Muhammed
b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzûbânî
el-Horasanî el-Bağdâdî
(ö. 384/994)

Arap edebiyatı, tarih, ahhâr âlimi
ve râvisi.

296'da (909) Bağdat'ta doğdu. Dede-
lerinden birine nisbetle Merzûbânî veya
İbnü'l-Merzûbân olarak tanınır. Aslen Ho-
rasanlı olan babası Horasan valisinin hi-
lâfet merkezi Bağdat'taki temsilcisiydi.
Merzûbânî başta Ebû Bekir es-Sûlî olmak
üzere Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, İbn Dü-
reyd ve Niftâveyh'ten Arap dili ve edebi-
yatına, şiir ve şairlerle ahhâra dair, Ebû
Bekir İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Ebû'l-
Kâsım el-Begavî'den hadis sahasında
dersler aldı. Daha sonra dinî ve siyasî
olaylardan uzak kalarak öğretim ve telif-
le meşgul oldu. Bağdat'taki geniş evi bir
nevi mektep haline geldi. Zaman zaman
evinde kalan ilim mensupları için elliye ya-
kın yatak bulundurduğu nakledilir (Ha-
tîb, III, 136; Yâkût, XVIII, 269). Sık sık veri-
len ziyafetlerin yanı sıra ilim ve edebiyat
meclislerinin de düzenlendiği bu evde dö-
nemin ileri gelen ilim adamlarıyla hoca-
larının da iştirak ettiği oturumlarda bir-
çok ilmî ve edebî meselenin tartışıldığı
belirtilir (İbnü'l-Cevzî, VII, 177).

İcâzetli olduğu kitaplardan kaynak
belirtmeden bir semâ kaydı olan "ahbe-
renâ" sığasını kullanmak suretiyle nakil-
lerde bulunması, nebîz içmesi ve Mu'te-
zilî olması yüzünden, Merzûbânî'nin bazı
eleştirmenlerce sika kabul edilmemesi-
ne rağmen Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü'l-
Cevzî gibi âlimlerin çoğu bu kusurların
onun yalancı sayılmasını gerektirmeyece-
ğini, rivayetlerinde sika olduğunu, ken-
disine yapılan hücumların gerçek sebe-
binin onun Şîa'ya meyletmesinden ileri
geldiğini söylemiştir. Çağdaşı İbnü'n-Ne-
dîm de Merzûbânî'yi ahhâr âlimleri ara-
sında ifadesi düzgün, bilgisi geniş en son
râvi olarak tanıtır (*el-Fihrist*, s. 190). Arap
edebiyatının yanı sıra çeşitli ilimlerdeki
geniş kültürü sebebiyle "zamanın Câhiz'i"
olarak nitelendirilen Merzûbânî'yi eser-

lerindeki tertip ve tasnif güzelliği baki-
mından Câhiz'den üstün sayanlar da var-
dır (Hatîb, III, 135; Zehebî, XVI, 448). Mer-
zûbânî özellikle *el-Muktebes*, *Mu'ce-
mü's-su'arâ'* ve *el-Müveşşah* gibi eser-
leriyle dönemine kadar yaşamış pek çok
şahsiyeti ve ilim adamını, ayrıca birçok ilmî
meseleyi zamanımıza aktararak Arap
dili ve edebiyatının belli bir devrinin ta-
nınmasını ve incelenmesini kolaylaştı-
rılmış, daha önce kaleme alınan eserleri
okuyup ilmî süzgeçten geçirmiş ve ten-
kidî bir metotla kendi eserlerinde akset-
tirmiştir. Öte yandan derin bir şiir bilgi-
sine sahip olduğu ve intihal ile aslî şiiri
birbirinden ayırt etmek için özen göster-
diği eserlerinden anlaşılmaktadır. Uzun
bir ömür süren Merzûbânî'den Hüseyin
b. Ali es-Saymerî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Mu-
hassin et-Tenûhî, Ali b. Eyyûb el-Kummî,
Ebû Muhammed el-Cevherî, Şerîf el-Mur-
tazâ gibi şahsiyetler rivayette bulunmuş-
tur. Merzûbânî Şevval 384'te (Kasım 994)
Bağdat'ta vefat etti ve Amr er-Rûmî cad-
desindeki evinin bahçesine defnedildi.

Eserleri. İbnü'n-Nedîm, Merzûbânî'nin
yaklaşık 45.000 varaklık bir hacme ula-
şan elli kadar eserini muhtevalarıyla bir-
likte kısaca zikretmektedir. Bütün hayatı-
nı Bağdat'ta geçiren Merzûbânî'nin eser-
lerinin çoğu Moğol istilâsı neticesinde
kaybolmuştur. Günümüze ulaştığı bilinen
eserleri şunlardır: 1. *el-Muktebes fî ah-
bârî'n-nühât ve'l-üdebâ' ve's-su'arâ'*
ve'l-'ulemâ'. Zamanında biyografi ala-
nında kaleme alınan eserler içinde on
sekiz ciltlik hacmiyle en geniş olup hem
Basralı hem Kûfeli âlimlerin hal tercüme-
lerini ihtiva ediyordu. VII. (XIII.) yüzyılda
Bağdat Nizâmîye Medresesi Kütüphanesi-
si'nde bir nüshası bulunduğu kaydedilen
eserin üç hulâsasından ilki, Necmeddin
Ebû'n-Nu'mân Beşîr b. Ebû Bekir Hâmid

et-Tebrîzî (ö. 646/1248) tarafından *Şihâ-
bü'l-kabes min Kitâbî'l-Muktebes* adıyla
dört cüz halinde yazılmış olup günü-
müze intikal edip etmediği bilinmemek-
tedir. Ali b. Hasan b. Muâviye'nin *el-Muhtâr
min Kitâbî'l-Muktebes fî ahhârî'n-na-
hviyyîn* adıyla hazırladığı ikinci muhtasarın
tıpkı basımını Fuat Sezgin Süleymaniye
Kütüphanesi nüshasına (Şehid Ali Paşa,
nr. 2515) dayanarak gerçekleştirmiştir
(Frankfurt 1410/1990). Tebrîzî'nin
ihtisarından yararlanıp hazırlanan üçüncü
muhtasar, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Ahmed
el-Yağmurî tarafından *Nûrû'l-kabes el-
muhtaşar mine'l-Muktebes* adıyla ya-
pılmıştır. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde
(nr. 2887) bir nüshası bulunan muhtasarı
Rudolf Sellheim yayımlamıştır (Wiesba-
den 1384/1964). 2. *el-Müveşşah*. Başta
Ebû Bekir es-Sûlî olmak üzere Asmaî, İbn
Sellâm el-Cumahî ve İbn Düreyd gibi edip
ve münekkitlerin belli başlı Arap şairleriyle
şiirleri üzerine yapmış oldukları ten-
kitlerin ele alındığı bir eserdir. Şiirler dil,
belâgat, üslûp ve aruz özellikleri bakımın-
dan değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.
Kitapta Câhiliyyûn, İslâmiyyûn ve muh-
desûn olmak üzere üç kategoriye ayrılan
Arap şairlerinin hataları, kalitesiz şiirin
kusurları, şiirlerdeki intihaller, şairler
arasında mukayeseler, şiir sanatı hak-
kında bazı şairlerin yaptığı tartışmalar
ve bu hususlarda kadîm edip ve münek-
kitlerin ortaya koyduğu eleştiriler ten-
kitçi bir tarzda ele alınmıştır. Kahire'de
basılan eserin (1343) ilmî neşrini Ali Mu-
hammed el-Becâvî gerçekleştirmiştir
(Kahire 1965). Ayrıca Ahlâm ez-Zeîm *Min
l-Müveşşah li'l-Merzûbânî* adıyla
bir eser yayımlamıştır (Dimaşk 1992). 3.
Mu'cemü's-su'arâ'. 5000 kadar Arap
şairinin biyografisinin alfabetik sıraya
göre yer aldığı eserin sadece ikinci cüzü

Merzûbânî'nin
*el-Muktebes
fî ahhârî'n-nühât
ve'l-üdebâ'
ve's-su'arâ'
ve'l-'ulemâ'*
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Şehid Ali Paşa,
nr. 2515)

zamanımıza ulaşmıştır. Bu kısım Fritz Krenkow (Kahire 1354) ve Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Kahire 1379/1960) tarafından neşredilmiştir. Kaynaklarda *el-Müveşşah*'tan yapılmış nakilleri, İbrâhim es-Sâmerrâî *Mine'z-zâ'i' min Mu'cemi's-şu'arâ' li'l-Merzûbânî* (Beyrut 1405/1984) ve İhsan Abbas *Mülteka'tât Mine'l-kısmi'l-meikûd min Mu'cemi's-şu'arâ' (al-Abhâth, XXXIII [Beyrut 1985], s. 3-36)* adlı kitabında derlemiştir. 4. *Eş'ârü'n-nisâ'*. Tamamının 500 veya 600 varak olduğu tahmin edilen eserden Abdülkâdir el-Bağdâdî *Hizânetü'l-edeb*'inde iktibasta bulunmuştur (I, 10; IV, 565). Kitabın altmış şairin şiirlerini ihtiva eden üçüncü kısmına ait elli dokuz varak zamanımıza intikal etmiş olup Sâmî Mekkî el-Ânî ve Hilâl Nâcî tarafından yayımlanmıştır (Bağdad 1396/1976; Beyrut 1415/1995). 5. *Aẖbârü's-Seyyid el-Himyerî*. Müellifin *Aẖbârü's-şu'arâ'*, *el-Müstenîr* veya *el-Müfid* adında daha geniş teliflerinden bir parça olduğu tahmin edilen eseri Muhammed el-Emînî neşretmiştir (Necef 1385/1965). 6. *Aẖbârü şu'arâ'i's-Şi'a*. Yirmi yedi Şîî şairin bazı beyitleriyle bunlar hakkındaki isnadsız haberleri ihtiva eden ve *el-Müfid* adlı kitabın bir kısmı olduğu tahmin edilen eseri, Seyyid Muhsin el-Emîn el-Âmilî tarafından yapılan ihtisarıyla birlikte Muhammed Hâdî el-Emînî yayımlamıştır (Necef 1388/1968). 7. *Şi'ru Yezîd b. Mu'âviye* (nşr. Selâhad-din el-Müneccid, Beyrut 1982). İlk defa Merzûbânî tarafından derlenerek bir divan haline getirilen esere daha sonra Yezîd'e ait olmayan şiirler de ilâve edilmiştir. 8. *Tafzîlül-kilâb 'alâ keşîrin mim-men lebişe's-şiyâb* (Brockelmann, GAL, I, 125). Merzûbânî'nin kaynaklarda adı geçen başka eserleri de vardır (İbnü'n-Nedîm, s. 146-149; Yâkût, XVIII, 268-272; İbnü'l-Kiftî, III, 180-184; Safedî, IV, 235-237).

BİBLİYOGRAFYA :

Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali M. el-Bicâ-vî), Kahire 1385/1965, neşredenin girişi, s. y-n; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdü'd), s. 146-149, 190, 196; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, III, 135-136; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), VII, 177; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 268-272; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 180-184; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 354-356; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ'*, XVI, 448; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 235-237; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 314; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 326-327; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb* (Bulak), I, 10; IV, 565; Brockelmann, GAL, I, 125; Suppl., I, 190-191; Sezgin, GAS, VII, 357-358; Ömer Ferruh, *Târihu'l-edeb*, II, 554-557; Hasan es-Sadr, *Te'sîsü's-Şi'a*, Bey-

rut 1401/1981, s. 249-252; F. Krenkow, "Das Wörterbuch der dichter Mu'ğam aş-şu'arâ' von al-Marzubânî", *Islamica*, IV, Leipzig 1930, s. 272-282; Muhtarüddin Ahmed, "Nûrül-ka-bes el-muhtaşar mine'l-Muktebes", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-ilmîyyi'l-Hindî*, II, Aligarh 1977, s. 189-192; R. Sellheim, "al-Marzubânî", *El²* (Ing.), VI, 634-635.

HÜSEYİN YAZICI

MERZÜBÂNNÂME

(مرزباننامه)

X. yüzyılda yazılmış
Farsça bir ahlâk kitabı.

Taberistan Hükümdarı Şervîn'in oğlu Merzûbân'ın milâdî X. yüzyıl sonlarında yazdığı ahlâkî ve siyâsî öğüt veren bir kitap olup aslı Taberistan bölgesinde konuşulan ve Eski Farsça'nın bir lehçesi olan Taberîce'dir. Ancak bu dille yazılmış nüsha günümüze ulaşmamıştır. Sadece daha sonra yapılan iki Yeni Farsça versiyonu bilinmektedir. Bunlardan ilkinin yazarı olan Muhammed b. Gâzî Malatyevî eseri tashih edip Yeni Farsça ile *Ravzatü'l-ûkûl* ismi altında önce kâtibi, daha sonra veziri olduğu Selçuklu Sultanı Rükned-din II. Süleyman Şah'a sunmuştur (598/1201-1202). Ardından muhtemelen 608-622 (1211-1225) yılları arasında *Merzûbânnâme*'yi zamanın Farsça'sına çeviren Sa'deddin Verâvîni bunu Azerbaycan Atabegi Rebîbüddin'e ithaf etmiştir. Bu metinler arasında farklılıklar vardır. Verâvî-nî, eserin birinci bölümünde kitabın Enûşîrvân'ın kardeşi Merzûbân b. Şervîn'e ait olduğunu söylerken Malatyevî Ziyârlîr'den Kâbûs b. Veşmgîr'e atfetmiştir. Bunun yanında bölgenin tarihini yazan İbn İsfendiyâr, *Târih-i Taberistân* adlı eserinde *Merzûbânnâme*'nin yazarını Merzûbân b. Rüstem b. Şervîn olarak gösterir. İbn İsfendiyâr, onun Taberistan halk şiiri tarzında yazılmış *Nikînâme* adında bir divanı olduğunu da kaydeder.

Merzûbân, kendisinde güzel ve etkili söz söyleme yeteneği gören Şehriyâr'ın isteği üzerine bu kitabı yazmaya başlamış, *Kelîle ve Dimne*, *Tûṭînâme*, *Binbir Gece Masalları* gibi kıssadan hisse özelliğini taşıyan mensur hikâye ve masallara yer verdiği bir ahlâk ve öğüt kitabı ortaya koymuştur.

Verâvîni'nin versiyonu dokuz bölümdür. *Ravzatü'l-ûkûl*'e kıyasla, Verâvîni'nin de ifadesine göre aslında yer alan bazı hikâye ve bölümlerin burada bulunmadığı anlaşılmaktadır. Verâvîni kitabın bir bölümü-

nü bir müddet yaşadığı İsfahan'daki Nizâmiye Medresesi'nde tertip etmiştir. İlk bölümde Merzûbân'ın hikâyesi yer almaktadır. Merzûbân b. Rüstem, zamanın hükümdarının münzevi bir hayat süren ve akılcıca nasihatleri, yararlı tavsiyeleri ihtiva eden bir kitap yazmak için izin isteyen kardeşi olarak tanıtılmıştır. Eser, kendisiyle hükümdar ve veziri arasında geçen bir tartışma dolayısıyla nakledilen hikâye ve kıssalara dayanır. Diğer sekiz bölümde hükümdarlar ve çevresinde meydana gelen meseleler ele alınıp çareleri çeşitli hikâyelerle anlatılmıştır. Bu yönüyle bütün fasıllar, *Kelîle ve Dimne*'deki gibi hikâye kahramanları hayvanların konuşturulması şeklinde düzenlenmiştir. *Merzûbânnâme*, Fars edebiyatının sanat ağırlıklı süslü anlatıma sahip nesrinin örneklerinden biridir. Bu anlatımın arasında konuyla ilgili yer alan şiirlerle metin daha da güçlendirilmiştir.

Birçok yazma nüshası bulunan *Merzûbânnâme*'yi Verâvîni'nin versiyonundan ilk defa neşreden (Leiden 1909) Mirza Muhammed Han Kazvîni, bazı eleştirilerden sonra eserin yazarını Merzûbân b. Rüstem b. Şehriyâr b. Şervîn b. Rüs-

Merzûbânnâme'nin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3682)

